

БИБЛЕЙСКАЯ ПАРАДЫГМА Ў «СЛОВЕ НА АНТЫПАСХУ» КІРЫЛА ТУРАЎСКАГА

А. І. Бельскі¹⁾, Я. Д. Касіловіч²⁾

*¹⁾Доктар філалагічных навук, прафесар,
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
пр-т Незалежнасці, 4, г. Мінск, Беларусь,
alesbelsky@yandex.by;*

*²⁾Настаўніца беларускай мовы і літаратуры
ДУА «Сеніцкая сярэдня школа № 2»,
Мінскі р-н, аг. Сеница, вул. Васильковая, 15,
jauhienijakasil@gmail.com*

Разглядаецца аўтарская рэцэпцыя і трактоўка біблейскага тэксту ў параўнальным аспекце; пры гэтым прыводзіцца цэлы шэраг прыкладаў, цытацый. Робіцца выснова, што Свяшчэннае Пісанне з'яўляецца ўтваральным канцэптуальным ядром у тэксце Кірыла Тураўскага, своеасаблівым вербальным інструментам для вопытнага прамоўцы-багаслова і рэлігійнага філосафа-герменеўта.

Ключавыя словы: Кірыл Тураўскі; «Слова на Антыпасху»; Свяшчэннае Пісанне; біблейская парадыгма; біблейскі тэкст; прарок/прарокі; цытаванне.

БИБЛЕЙСКАЯ ПАРАДИГМА В «СЛОВЕ НА АНТЫПАСХУ» КИРИЛЛА ТУРОВСКОГО

А. И. Бельский¹⁾, Е. Д. Косилович²⁾

*¹⁾ доктор филологических наук, профессор,
Белорусский государственный университет,
пр-т Независимости, 4, г. Минск, Беларусь,
alesbelsky@yandex.by;*

*²⁾ учитель белорусского языка и литературы
ГУО «Сенницкая средняя школа № 2»,
Минский р-н, аг. Сеница, ул. Васильковая, 15,
jauhienijakasil@gmail.com*

Рассматривается авторская рецепция и трактовки библейского текста в сравнительном аспекте; при этом приводится целый ряд примеров, цитаций. Делается вывод, что Священное Писание является образующим концептуальным ядром в тексте Кирилла Туровского, своеобразным вербальным инструментом для опытного оратора-богослова и религиозного философа-герменевта.

Ключевые слова: Кирилл Туровский; «Слова на Антыпасху»; Священное Писание; библейская парадигма; библейский текст; пророк/пророки; цитирование.

THE BIBLICAL PARADIGM IN KIRILL TUROVSKY'S «THE WORD FOR ANTI-EASTER»

A. I. Belski¹), Ya. D. Kasilovich²)

1) *Hab. PhD, Professor,
Belarusian State University,
4 Independence Avenue, Minsk, Belarus,
alesbelsky@yandex.by;*

2) *Teacher of Belarusian language and literature
of the state educational institution «Senitska Secondary School No. 2»,
Minsk district, Senitsa, 15, Vasilkovaya st., Minsk, Belarus,
jauhienijakasil@gmail.com*

The article «The Word for Anti-Easter» by Kirill Turovsky is considered of the author's reception and interpretation of the biblical text in a comparative aspect, while a number of examples of citation are given. It is concluded that the Holy Scriptures are the forming conceptual core in the text of Kirill Turovsky, a kind of verbal tool for an experienced theologian and religious philosopher-hermeneutist.

Keywords: Kirill Turovsky; «The Word for Antipascha»; Holy Scripture; biblical paradigm; biblical text, prophet/prophets; citation.

Кірыл Тураўскі – знакаміты старажытнабеларускі пісьменнік, прапаведнік, красамоўца, багаслоў. Ён аўтар цэлага шэрагу царкоўна-літаратурных твораў, сярод якіх прыкметнае месца займаюць яго словы-казанні. Даследчыкі найчасцей вылучаюць мастацкі бок прапаведзяў, а іх біблейская аснова звычайна застаецца па-за ўвагай, па-за кантэкстам. Верагодна, гэта звязана з тым, што многія аўтарытэтычныя навукоўцы асэнсоўвалі літаратурна-творчую спадчыну Кірылы Тураўскага яшчэ ў савецкі атэістычны час, калі рэлігія адмаўлялася і прапаведзь у рэлігійна-хрысціянскім аспекце разглядаць было складана. Аднак усё ж некаторыя даследчыкі зрабілі паасобныя сціслыя ацэнкі і слушныя назіранні. І. П. Яромін у працы «Ораторское искусство Кирилла Туровского» запіняецца на біблейскіх вобразах некаторых прапаведзяў, хаця наўмысна імкнецца адмежаваць Кірыла Тураўскага ад багаслоўя: «Он никогда не подчинял текст писания какой-либо определенной, строго продуманной богословской концепции. Свои аллегорезы Кирилл, скорее поэт, чем богослов, изобретал, руководствуясь не столько логическим анализом текста, сколько чувством, радостно взволнованным в обстановке праздничного богослужения» [1, с. 55]. Але будова і змест прапаведзі, зразумела, вымагалі адпаведнага тлумачэння, звароту да пэўных біблейскіх рэмінісцэнцый, прыкладаў і інш.

Паэтычны складнік у выглядзе біблейскай вобразнасці ў тэкстах пісьменніка-прапаведніка разглядае А. Я. Наумаў, які ў артыкуле «Св. Кирилл Туровский и Священное Писание», апрача іншага, адзначае выключную культуратворчую ролю

Свяшчэннага Пісання: «Таким образом, культура Древней Руси, как и всего византийского мира, отличается исключительно большим уважением к слову – самого Бога и Его апостолов, пророков, угодников...» [2, с. 116].

У Беларусі найбольш грунтоўна творчасць Кірылы Тураўскага даследаваў А. А. Мельнікаў, у манаграфіі якога «Кірыл, епіскап Тураўскі: жыццё, спадчына, светапогляд» (1997; 2-е выд. – 2000) [3] зроблена спроба рэканструкцыі біяграфіі свяціцеля, прааналізаваны творы і размешчаны тэксты святога. Але мы абавіраемся на тэкст «Слова на Антыпасху» ў кнізе «Рукописи графа А. С. Уварова», выдадзенай ў 1858 г. (і цытуем тэкст па гэтым выданні). Тут прадстаўлены і два артыкулы: «Библейское влияние» і «Византийское влияние» [4, с. 10–32], у якіх прасочваецца сувязь слоў Кірыла Тураўскага з Бібліяй і творамі Айцоў Царквы.

З навуковага досведу, які ўяўляе цікавасць і каштоўнасць пры асэнсаванні біблейскай парадигмы ў творчасці Кірыла Тураўскага, мы ўлічваем даследаванне Л. В. Ляўшун «История восточнославянского книжного слова XI–XVII вв.» [2] і некаторыя іншыя працы.

Засяродзімся на параўнальна-супастаўляльным аналізе тэксту «Слова на Антыпасху» і Свяшчэннага Пісання. Пры гэтым мы не будзем разглядаць характар аўтарскага цытавання (гэта добра зрабіў Ф. М. Двiняцін у артыкуле «Традиционный текст в торжественных словах св. Кирилла Туровского»). На гэты раз мы бяром пад увагу толькі канец «Слова...», калі аўтар-свяціцель пераказвае гісторыю сустрэчы Хрыста і яго вучня Фамы, які не паверыў уваскрэсенню Ісуса. Гэта падзея згадваецца толькі ў адным Евангеллі: Евангеллі ад Іаана. У Евангеллі ад Лукі гэтыя падзеі таксама згаданы, але не падрабязна, без апісання размовы з Фамой (Лукі 24:33). Пасля ўкрыжавання Хрыста Яго вучні зачыніліся ў доме, баючыся іўдзеяў, якія кепска ставіліся да Ісуса і яго паслядоўнікаў (Іаана 20:19). Але Хрыстос з'явіўся сярод вучняў. Ён паказаў рукі, ногі і рэбры, бо гэтыя часткі цела былі пашкоджаны пры пакаранні на крыжы (рукі і ногі былі прабіты, бо Ён вісеў на крыжы на цвіках, а рэбры былі прабіты дзідай, бо воіны, што ладзілі ўкрыжаванне, хацелі пераканацца, што Хрыстос сапраўды памёр). Вучні ўзрадаваліся Настаўніку. Але ў той дзень сярод іх не было Фамы. І калі вучні расказалі Фаму пра сустрэчу з Хрыстом, Фама адказаў: «*ѡце не вѣжѣ на рѣкѣ ѣгѡ ѡзвѣ гвѡздинныѣ, и вложѣ перстѣ моєгѡ въ ѡзвѣ гвѡздинныѣ, и вложѣ рѣкѣ моєѣ рѣбра ѣгѡ, не имѣ вѣры*» (Іаана 20:25).

Праз восем дзён гісторыя паўтарылася: Хрыстос прыйшоў пры зачыненых дзвярах. У гэты раз Фама прысутнічаў. Ісус сказаў яму: «*приннеси перстѣ твоему вложити въ ребра мои: и не буди невѣренъ, но вѣренъ*» (Іаана 20:27).

На гэтым апостал Іаан скончыў апавед пра Фаму. Але Кірыл Тураўскі, дакладна пераказваючы вышэйзгаданую гісторыю, працягвае як бы ад імя Хрыста: «*Имѣ ко*

преже тебе патрнарэн и пррці разумѣхше, вѣроваша мѡѣмѹ възлѣвчннѹ» [4, с. 23]. Евангельскія кнігі пісаліся з мэтай распавесці пра Боскую сутнасць Хрыста, таму ў іх такое багацце цытат са Старога Запавету, якія пацвярджаюць, што Ісус – Божы сын. Кірыл Тураўскі згадвае, што Хрыстос пасля ўваскрэсення «с Лукою Клеопѹ пѹть шестковахъ» [4, с. 24]. Падарожнікі не спазналі Настаўніка: «Ѹчи же єѹ державѣхъ, да єгѡ не познѣта» (Луки 24:16). Расчараваныя вучні расказалі Ісусу пра ўкрыжаванне. Яны, як многія яўрэі, спадзяваліся, што Ісус і ёсць Месія, абяцаны прарокамі: «мы же надѣяхомъ, ѡакъ сѣи єсть хотѣ избавити иѡѡл» (Луки 24:21). І Хрыстос растлумачыў ім Пісанне, бо ў вучняў не хапіла веры, каб паверыць у напісаныя прароцтвы: «Ѹ, несмысленнаѡ и кѡснаѡ сѣрдцемъ, єже вѣровати ѡ вѣхъ, ѡже глаголаша пррѡцы: не сѡ ли подобѡше пострадати хрѣтѹ и вниѣти въ славу своѹ; И начѣхъ ѡ мѡѡѣѡ и ѡ вѣхъ пррѡкъ, сказахъ иѡѡ ѡ вѣхъ писаній ѡже ѡ немъ» (Луки 24:25-27). Верагодна, матыў дарогі ў Эмаус і стаў асновай для далейшага тлумачэння Кірыла Тураўскага. Хрыстос, ідучы з вучнямі ў Эмаус, гаварыў пра свой прыход, ушчуваў Клеопу і Луку за нявер'е Божаму слову.

Свяціцель на прыкладзе многіх праведнікаў супрацьпастаўляе веру нявер'ю. Аўтар выкарыстоўвае рытарычную ампліфікацыю. Прапаведнік пачынае з новазапаветных падзей: «...ослази мѡ, ѡко азъ самѡи немъ, негоже преже ослазихъ семѡнъ, и вѣрою прашахъ ѡтпущеннѡ сѡ миромъ» [4, с. 23]. У Евангеллі чытаем, што Сімяон быў чалавек дабрачынны, «чѡл ѡутѣхъ иѡѡѡ» (Луки 2:25). Яўрэі чакалі Месію, бо старазапаветныя прарокі сведчылі пра Збаўцу Ізраіля. Таму Сімяон «прійде доухомъ» у храм (Луки 2:27), што значыць па веры, бо «вѣ ємѡѹ ѡбѣщано дхѡмъ стѡмъ, не вѣдѣти смѣрти, преже даже не вѣдѣхъ хрѣтѡ гдѡ» (Луки 2:26). І Бог выканаў Сваё абяцанне – праведнік трымаў Хрыста на руках (Луки 2:28).

Але не ўсе яўрэі былі рады нараджэнню Ісуса. Сярод іх – цар Ірад, пра якога згадвае Кірыл Тураўскі як антытэзу веры Сімяона: «И не буди невѣренъ, ѡко же Нродъ, иже, слѡшахъ мѡѡ рѣтѡ, глѡше вохѡмъ: кдѣ хѡ ражѡнѣхъ, да шедъ поклонѣхъ емѹ, а въ срѣдѣи ѡ ѡбвѣстѣхъ мѡѡмъ мѡѡѡлѡ» [4, с. 23]. Цар, пачуўшы пытанне ад мудрацоў «гдѣ єсть рождѣнѣхъ црѣ ѡѡдѣйскѡй» (Мацвея 2:2), «сѡутѣхъ» (Мацвея 2:3). Паклікаўшы іх да сябе, сказаў: «шѣдше испѡтѡйтѣ избѣститѡ ѡ ѡтрѡчѡти: єгда же ѡбръщѣте, возвѣститѣ мѡ, ѡакъ да и азъ шѣдъ поклонѣхъ ємѹ» (Мацвея 2:8). Ды намер Ірада быў зусім невысакародны: цар збіраўся не пакланіцца Хрысту, а «погубѣти є» (Мацвея

2:13). Таму мудрацы «вѣсть пріѣмше ко снѣ не возвратитисѧ ко ѿроду» (Мацвея 2:12) не сталі гаварыць цару пра месцазнаходжанне Ісуса і вярталіся ў сваю краіну іншым шляхам.

Далей Кірыл Тураўскі распавядае пра Аўраама: «вѣрү нми ми, Фома, и познан мѧ, такоже и Аврамъ, к нему же подѧ сѣнь сѧ двѣма ангѧма придохъ, и тѧ позна мѧ, и Гѧ мѧ нарече, и ѡ Бодомѣ молашешисѧ, да яго не погублю аще и до десяти бѣи в немъ праведникъ» [4, с. 23]. Верай Аўраам дагадзіў Госпаду, было ў жыцці гэтага чалавека многа абставін, якія выпрабавалі праведніка. Аднаго разу «трѣѣ моужѣѣ» (Быццё 18:2) прыйшлі да Аўраама. Ён спазнаў Госпада (Быццё 18:3) і быў гасцінным. Бог адкрыў Свайму рабу намер наконт Садома і Гаморы. Тады Аўраам сказаў: «погубѣши ли прѣднаго сѧ нечестѣвымъ, и коудетъ прѣдникъ ѧкъ нечестѣвый» (Быццё 18:23). Аўраам працягваў разважаць, ці не знішчыць Бог горад, калі там будзе 50 праведнікаў (Быццё 18:24-25). Гасподзь паабяцаў не знішчаць горад, калі там будзе столькі праведнікаў (Быццё 18:26). Тады Аўраам спытаў наконт сарака пяці праведнікаў – Госпад паабяцаў не руйнаваць і дзеля гэтай колькасці. Распыт спыніўся, калі лік праведнікаў дасягнуў дзесяці. Улічваючы далейшую гісторыю, можна канстатаваць: у Садоме не знайшлося нават дзесяці праведнікаў.

У апазіцыю Аўрааму Кірыл Тураўскі прыводзіць нявер'е Валаама: «ѧ не бѣди невѣренъ, акъи Валамъ, иже дѣмъ сѣмъ прорекъ мои за мнѧ оумѣрѣне, и пакъи мѣздѣ ради прѣльстившѧ, погубѣ» [4, с. 23]. Аднойчы Валак, цар Маава, які хацеў знішчыць варожы яму Ізраіль, пачаў упрошваць прарока Валаама праклясці яўрэяў, бо думаў, што гэта дапаможа ў вайне з імі. Каб улагодзіць Валаама, цар Маава даслаў яму падарункі. І прарок, бачачы вялікія дары, хацеў падпарадкаваць Божую волю Валааму. Валаам некалькі разоў упрошваў Госпада праклясці Ізраіль. Ды Богу было няўгодна клясці Ізраіль, і Ён вуснамі Валаама паслаў дабраслаўленне Свайму народу (Лікі 24:9). Таму веру Аўраама, ад якога паходзіць Ізраіль, Кірыл Тураўскі супастаўляе з нявер'ем Валаама: Аўраам паверыў Богу, калі Ён паабяцаў нарадзіць ад яго народ. Аўраам маліў Бога захаваць Садом дзеля праведнікаў, якія жывуць там. А Валаам быў гатовы праклясці Божы народ Ізраіля, што нарадзіўся ад Аўраама, каб атрымаць царскія падарункі.

Потым у тэксце гаворыцца пра ўнука Аўраама, Якава: «вѣрү нми ми, Фома, ико самъ азъ немъ, яго же видѣ Никовъ ноши на лѣстницѣ оутвержашисѧ; тоже и пакъи позна мѧ дѣмъ, игда борѧхъ с нимъ въ Месопотамни: тогда бо шѣщахъ ему въчлѣтитисѧ въ племѧни яго» [4, с. 23]. Жыццё Якава не было простым: Кірыл Тураўскі згадвае некалькі цяжкіх момантаў жыцця гэтага чалавека. У Якава быў старэйшы брат Ісаў. У тыя часы старэйшым сынам надавалася больш пашаны, чым малодшым.

Таму Якаў, скарыстаўшыся слабасцю Ісава, калі той вярнуўся стомлены з палявання, «купіў» у брата першароднасць за страву з сачыўкі (Быццё 25:29-24). Калі Ісаў уцяміў, што ён страціў, задумаў забіць малодшага брата. Ды Якаў, даведаўшыся пра гэта, уцёк з дому (Быццё 27:41-45). Ноччу ў дарозе «взъ ѿ каменїа мѣста (тогѡ) и положи въ возглаголю сѣбѣ» (Быццё 28:11). Лёг на тым месцы «И сонъ видѣ: и сѣ, лѣствица оутвержденна на земли, ѣже глава доглаголаше до небесе, и аггелъ вѣнъ восхождѣху и низхождѣху по ней: гдѣ же оутверждѣшася на ней и рече: азъ есмь бгъ авраама отца твоего и бгъ ісаака, не бойся: земля, идѣже ты спиши на ней, тебе дамъ ю и сѣмени твоему...» (Быццё 28:12-13). Гэта была не адзіная сустрэча Якава з Богам. Прайшлі гады, пакуль Якаў вярнуўся дадому. У час вяртання ён хваляваўся, што Ісаў заб'е яго. Сустрэча Якава адбылася таксама ў дарозе: «И восташася съ нимъ члвчкы даже до утра» (Быццё 32:24). Бог паабяцаў «понеже оукрѣпился еси съ бгомъ и съ чловеки силехъ воудеши» (Быццё 32:28), таксама «И блгвы егѡ тѡмъ» (Быццё 32:29). Праз Якава потым пайшоў народ Ізраіля, гэта азначае, што Хрыстос яго нашчадак.

Веру Якава ў Богае прароцтва свяціцель супрацьпастаўляе нявер'ю цара Вавілона Навухаданосара: «И не буди не вѣренъ, яко и Навуходоносоръ, нже видѣвъ ма въ пещи отрокы ѿ огня спша, истинною сѡа бѣа нарече ма, и пакы къ сконмъ прельстемъ оуклонивсѣ, погнѣ» [4, с. 23]. Як яўрэйскія маладыя людзі трапілі на пакаранне смерцю? Пасля перамогі над Ізраілем многіх яўрэйскіх юнакоў з царскага роду даслалі на службу Вавілонскаму цару. Але трое з іх адмовіліся пакланяцца ідалу Навухаданосара, і цар загадаў спаліць іх у печы. Тады юнакі яму адказалі: «ѣсть бо бгъ нашъ на нбсѣхъ, емъже мы слѣжимъ, силехъ и злати насъ ѿ пещи огнемъ горѣща и ѿ рѣкѣ твоеѡ и збавити насъ, царю» (Данііла 3:17). Яны не згарэлі ў печы, бо побач з трыма юнакамі стаяў Чацвёрты. Навухаданосар здзівіўся: «сѣ, азъ вѣждоу моужы четыри разрѣшенны и ходѣща среди огнѣ, и истлѣни несть въ нихъ, и зрѣхъ четвёртаго подобенъ сѡу вѣнъ» (Данііла 3:92) (Данііла 3:25) (Дакладнае месца залежыць ад варыянту перакладу.). Нягледзячы на тое, што Навухаданосар быў язычнік, ён пазнаў у Чацвёртым Бога. Але пасля гэтага цар не пачаў пакланяцца Госпаду.

Кірыл Тураўскі згадвае вялікіх прарокаў: Ісаю, Езэкііла і Данііла, якія мелі адкрыццё ад Госпада: «Вѣру ми, Фома, яко азъ есмь, него же видѣхъ окрѣхъ Исаны на престолѣ превзошѣ, обѣстонша множествомъ ангелъ» [4, с. 23]. Гэту аналогію

ці паралель мы знойдзем у Свяшчэнным Пісанні: «вѣдѣхъ гдѣ сѣдѣша на прѣтолѣхъ вышѣхъ и прѣвознесѣннѣхъ, и исполнѣхъ домъ славы ѿггѣ» (Ісаѣя 6:1).

У «Слове на Антыпасху» згаданы прарок Езекііль: «Я есмь таинственный Низкииъ посредѣ животноихъ образомъ члвчкѣмъ, ему же и вѣсхъ прообразихъ колѣси, животноихъ придерживаеся, воздвизающимъ со мною» [4, с. 23–24]. Свяціцель прыводзіць відзеж з кнігі гэтага прарока: «...и вѣгда шѣтковахъ живѣотнымъ, шѣтковахъ и колѣса держави ихъ: и вѣгда воздвизахъ живѣотнымъ ѿ земли, воздвизахъ и колѣса» (Езекііль 1:19).

І прарок Данііл бачыў Бога: «Яз есмь, его же вѣдѣхъ Даниилъ на словахъхъ небныхъ, подобиемъ гна члвчѣа, сшедшаго до вѣтхъаго дѣмнъ». Гэта чытаем у прарока Данііла: «И сѣ, ѿки подобіе сына члвчѣа прикоснѣхъ оутѣнамъ моимъ...» (Данііл 10:16).

Вышэйразгледжаныя цытаты з’яўляюцца яскравым сведчаннем біблейскай парадыгмы як асноваўтваральнай у «Слове на Антыпасху». Гэтыя невялікія фрагменты ў тэксце пропаведзі Кірыла Тураўскага адлюстроўваюць сувязь аўтарскай думкі з Бібліяй як першакрыніцай богапазнання, рэлігійнага веравучэння, разумення і адчування сакральнага слова. Свяшчэннае Пісанне з’яўляецца не ілюстрацыяй і дадаткам да пропаведзі, а яе канцэптэуальным ядром, своеасаблівым вербальным інструментам для вопытнага прамоўцы-багаслова і рэлігійнага філосафа-герменеўта. «Слова на Антыпасху» сведчыць пра літаратурны талент Кірыла Тураўскага як стваральніка аратарскай прозы: багаслоўска-тэалагічная думка агорнута аўтарам у прыгожую мастацка-паэтычную форму.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Еремин И. П.* Ораторское искусство Кирилла Туровского // Труды Отдела древнерусской литературы / АН СССР, Ин-т рус. лит. (Пушкинский Дом). М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1962. Т. 18. С. 50–58.
2. *Наумов А. Е.* Св. Кирилл Туровский и Священное Писание // *Philologia slavica*: к 70-летию акад. Н. И. Толстого. М.: Наука, 1993. С. 114–124.
3. *Мельнікаў А. А.* Кірыл, епіскап Тураўскі: Жыццё. Спадчына. Светапогляд. 2-е выд. Мінск: Беларус. навука, 2000.
4. *Рукописи графа А. С. Уварова.* М.: Книга по требованию, 2023. Т. 2. 232 с.
5. *Левшун Л. В.* История восточнославянского книжного слова XI–XVII вв. / Л. В. Левшун. Минск: Экономпресс, 2001.